

NEMZETI HIVATÁSTUDAT

IRODALMUNKBAN

A NEMZET ÉLETÉNEK válságos szakaszaiban a már rég elfeledettnek hitt kérdések ostromolják meg ismét az irodalmat sürgető kényszerűséggel. Ha a nemzet élete változáshoz jutott, sorsának alapvető kérdéseit kell ismét feltennie, hogy a jövő jobbra vagy balra fordítása felett dönthessen. Milyen szerepe lehet az irodalomnak a sors zaklatott óráiban, maradhat-e továbbra a hideg nyugalom fölényes távolságában, hogy az eseményeknek csak szemlélője és megőrkítője legyen, vagy küzdenie kell-e a jövőndő formálásáért a jelen egész súlyát és kötelezettségét vállalva?

A kényelmes megoldások sohasem csábíthatják a művészt, aki tudatában van annak, hogy írása mindig tett, amelyet ezer szállal kötöz magához a vele együttélő közösség, az táplálja észrevétlenül és akarata ellen is és abban hullámozik tovább minden elejtett szava, szüntelenül emlékeztetve a felelősségre. A tett felelőssége elől menekülni nem lehet, a nemzeti közösség kötelező ereje megnő a válság óráiban és így vagy elsorvad az irodalom, vagy vállalja a jövőért való harcot a nemzet szolgálatában. A kérdés csak az lesz ekkor: milyen formában lesz szolgálat az írás, hogyan harcolhat az író, mit vár tőle a nemzete és mit kell adnia a nemzetnek?

A világháború után ismét erejére és öntudatára ébredő Európában a nemzeti eszme jegyében szervezkedő nemzetek között a hivatástudat kialakítása vált egyre fontosabb kérdéssé. A faji felsőbbrendűsége épített hivatástudat a nagy nemzetek hatalmi törekvéseinek lett egyik, a tömegek előtt hathatós támogatója; ez a hivatástudat a nemzet egységé formálását és harckészségét, küzdőképességét erősítette. Kisebbségi nemzet ilyen hatalmi törekvésekkel összekapcsolódó hivatástudatra természetesen nem gondolhat, a hivatásnak politikai értelmezését már eleve elvetve azt egészen szellemi, eszmei síkra kell átvinnie. A hivatáskérdésnek itten a csüggedés, reménytelenség, iránytalanság idején nő meg a jelentősége, amikor a nemzet a megkapaszkodás és új életkezdés szükségét érzi.

A TRANSYLVÁNIAI életbe is 1919 után, a kereső évek nyugtalanságában hatolt be a hivatáskérdés, hogy az élete értelmét, szilárd alapját elveszített magyarságnak új hitet, lehetőségeket és célt adjon. Az föld kötőerejét, a megkapaszkodás parancsát, nemzeti műveltségünk jelentőségét és hivatását kellett fel-

fedeznie, hogy a magyar életnek ismét megtaláljuk az értelmét. A transylvániai magyar hivatástudatnak a védekezés szolgálatába kellett állania és ennek érdekében felébresztenie és egy gondolatban összeforrasztva egységesen ellenállóvá tennie a nemzeti élet-erőt. Egy ilyen, a védekezést és a puszta életet szolgáló hivatástudat eszményi elgondolásokból indult ki, a szellemi erőiben való feltétlen hitre alapozta az életet és remélte az egységes transylván szellem kialakulását. Ha a transylvániai magyarság az eddig ismert valóság elvesztése miatt az örök lelki javakhoz menekült, az irodalomra hárult a nagy feladat: a megmaradt szellemi kincsekbe kapaszkodva, az örök transylván hivatást kiépíteni. Az irodalmat még a hivatástudat indította és növelte meg, amely az írótól és az irodalomtól várta az egész nemzeti élet irányítását és megmentését, életben tartását is egyben. Ez a hit az indulásnak sok mozzanatát megmagyarázza, de ebben a formában nem maradhatott meg és a transylván írók nem igazolta a következő időre is.

A nemzet gondolkozását, sorsával való küzdelmeit irodalmában fejezi ki. A transylvániai irodalom is egy nemzettöredék hivatástudata kialakulásának és kötelességkeresésének útját vetíti elénk. Hogy a transylvániai magyarság szembeszállt a sorsával, új életéhez új célokat és hivatástudatot keresett, azt önmagában bizonyítja szellemi életének, irodalmának kifejlődése, de annak belső erejét és eredményét nem mérheti le. Az irodalom felébredése az irányító eszmére való szomjas áhítozást támaszt, de tudott-e ez az irodalom olyan eszmét kitermelni, amely egységgé kapcsolja össze a lelkeket és a bennük szunnyadó akaratot tömegeket lendítő erővé formálja? Aligha tudott és ez a hatása is csak csökkenően van az első, forrongó küzdelmeket lezáró évtized után. Nem lehetett meg ez a hatása, mert magával hozta a magyar társadalomnak és ezzel együtt az egész magyar kultúrának hagyományos úri, elzárkozó szellemét. A magyar társadalmi tagozottság Transylvániában is, ha nem is olyan mértékben mint Magyarországon, határolt, élesen kialakult volt és a városi kultúra ezzel természetesen elkülönült a népi kultúrától. A transylván magyar irodalom is csak a városi, úri osztálynak szólott, annak tudott kisebb-nagyobb mértékben ügyévé válni, a határokat öntudatos irodalompolitikájával és új felfogásával áttörni alig kísérelte meg s így ez a munka még mindig előtte áll. A kiindulásnál tehát tisztában kell lennünk azzal, hogy a transylván magyar irodalom csak egy szűk városi közönségre tudott hatni, annak adhatott gondolatokat, eszményeket, de tömegeket mozgató, a nemzetet lelkileg eggyé tevő hitet, élelcélt, hivatástudatot nem alakíthatott ki.

Ha a gondolatoknak, eszméknek nincs hirtelen gyűjtő erejük, de az adott élet parancsaiból fakadnak, a mélyben észrevétlenül, lassan munkáló erőkké válhatnak. A transylván magyar irodalom útjában is olyan gondolatokat, célkitűzéseket kell keresnünk, amelyeknek mélyre vetett magjából még nem szökkent ki a kalász.

Az ön maga sorsára először eszmélni kezdő transylvániai irodalom az ittmaradás, megkapaszkodás magját veti el. Hivatásnak kevés még ez, a ma kötelességének elég. 1919—21 évei még az

álom kábultságában telnek el, a ködtől még nem lehet a jövőbe nézni, de a helytállás parancsa elég erős ahhoz, hogy megnyugtató jelszóvá váljék.

A TRANSYLVÁNIAI magyar irodalom első öt évét a líra korszakának szokták nevezni; a lírát a hivatáskialakítás feszíti. A következő korszak, a próza a kötelességkereséshez vezet. A hivatástudat ébreszti, sürgeti a költőt, de mi az első hivatás? Maga az írás. Az írás hit az élet mellett, az élet, a mozgás biztosítója; írni kell, hogy a saját hangunkat, szívünk dobogását hallhassuk. Az első pár év az ébredés, az előkészület, a folyóirat-indulások kora, története a tapogatózások közé visz be.

Az *Szemle*, a *Magyar Szó*, *Tavaszi Zord Idő*, *Napkelet*, majd a *Pásztortűz* a megszólalás első kísérletei. Részben tudatosan fognak a transylván megtárgyalásához és az írók megszervezéséhez, mondanivalójuk azonban még nagyjából az új magyar írók egyéni panaszaiából áll. Az egyén még nem tudja a közösség kérdéseit meglátni és ha nem tud tőlük elszakadni, a mese hazugságába burkolja őket.

Az étellel való szembenézés és a transylvániai hivatás kérdése az 1920 végén meginduló *Napkelet*-ben és a később vele szembenálló *Pásztortűz*-ben kezd kibontakozni. A magyar munka kötelességére hamar rámutat Szentimrei, de a transylvániai hivatáskérdéssel bármilyen sokat is foglalkoznak később, mégis csak tág keretek között mozgó, a múlt felé forduló, határozatlan megállapításokhoz jutnak. Kós Károly az népek kölcsönhatásaira, Transylvánia kiegyenlítő szerepére építi a hitét, az emberszeretet és szabadság eszméitől megittasult Paál Árpád szerint pedig „a transylvániai magyaroknak az a nagy feladat jut, hogy megszerezzék az örökké árva és testvértelen Magyarországnak a környező népek őszinte barátságát.” (*Napkelet* 1921.) A *Napkelet* írói a demokratikus és sokszor az egész Európával megértést kereső nemzetközi eszméken keresztül keresték Transylvánia jelentőségét és a magyarság feladatait, de tulságosan messze nézve és elméletekben veszve el, nem tudták az itteni társadalmat fölrázni és hivatástudatukat kötelező erejűvé tenni. A megformált hivatástudatnak nem volt elég vonzóereje s így kifelé alakító hatása épen nem lehetett.

A *Pásztortűz* a magyar szellemi hagyományok mellett örködött; a lelki magyarság gondolata innen indul ki a megmaradt értékek megőrzésének hangoztatásával. A kisebbségi élet irányt szabó szervezetei az egyházak. Az általuk munkált cél a nevelés, ennek intézményei az iskolák. A transylvániai magyar életnek tehát legfőbb feladata és célja az iskolák megtartása és kifejlesztése lesz.

Hogy a célkeresés és általa a nemzet életének megtartása ezekben az években már mennyire foglalkoztatja a transylvániai magyarság vezető szellemeit, azt mutatja a Gyárfás Elemér munkája is (problémák, 1923), aki mindjárt a kiindulási pontnál ezt a kérdést akarta tisztázni. Szerinte a transylvániai magyarságnak az az Istentől rendelt világtörténelmi hivatása, hogy

összekötő kapocs legyen a Középeurópa tengelyében elhelyezkedett román és magyar népfaj között." A kedvezőtlen politikai viszonyok miatt ez a gondolat sem válhatott életünk tengelyévé.

A népükért aggógó lelkek legszebben megformált hivatástudata sem lehetett társadalmat, nemzetet éltető eszme, a nevelés célja sem ad irányvonalat a hanykolódó nemzetnek, a nemzet erőforrásokat, szilárd pontokat keres a jelenben, melyre életét helyezteti és tovább viheti. A nyugvó pontokat nem a közírók, politikusok, hanem a költők találták meg.

Mi a legbiztosabb nyugvópont? A föld. A nemzeteket meg-rázó, összetörő forradalmak láza után csak a transzylvániai hegyek maradtak meg békét kínáló, mozdulatlan menedékek. A kétség-beejtő földrengés után a megkapaszkodás és megállás öröme tör fel Áprily Lajos *Tetőn c.* költeményében. A transzylvániai föld kiindulási pontja lesz egész költészetünknek, a föld adja a megmaradás, az élet hitét, a föld ellenállásra, küzdelemre, dacra, kötelességvállalásra sarkal. A viharok pusztította sziklás, székely föld sugalmazza Tompa Lászlónak a harc büszke szavait: „én az idővel bátran szembenézek." A föld formálja meg Áprily Lajosban is a transzylvániai hivatás érckemény parancsát: „jövőt nevelni, embert és magyart". A transzylvániai hegy szimbolummá válik a Kós Károly *Varjunemzelségében*, amely a hozzá hűeket megtartja és megacélozza. A föld, a hegy az eszmék szabad kibontakozását, a szellemi és erkölcsi erők örök hatalmát mutatja meg Reményiknek, a zűrzavaros emberi világból kivezetve kiegyenlítő erővé válik. A föld mellé így sorakoznak megtartó, megerősítő hatalmaknak az idők viharában változatlan örök lelki erők. A hit még erőszakolt, mert hol van az az életcél, mindenkit átjáró nemzeti hivatás, amelybe megkapaszkodhatna? Egyetlen lehetőség a szorongató valóságot egyelőre kikapcsolni és a szellem hatalmára építve az életet, megerősíteni a kötelesség parancsait. Reményiknél életelvvé válik a kötelesség, az egész kisebbségi életnek egyetlen kötelező elve. A kötelesség: „használni a nemzetnek bármi áron." A kötelességvállalást azonban belső, erkölcsi hivatástudat élteti, amely a sorsra háritja a nemzetek életének megváltoztatását, de az igazabbá levéssel akarja kiérdemelni az emberibb életet.

Maga a hivatáskeresés költőinknél sem hozott tehát olyan eredményt, amelyet a nemzet magába zárhatott és életével bizonyíthatott volna. Mi a transzylvániai magyar hivatása? — kérdezhetjük költőink nyomán. Nem más, mint akármely más nemzetnek: a maga helyén őrködni szellemi javai fölött és kötelességét hűen teljesíteni. Ha tömegeket mozgató hivatástudatot így nem is sikerült kialakítani, de a háborgó tengeren szilárd nyugvópontot talált a transzylvániai költő s ebből új élet bontakozott ki. A transzylvániai földet, szellemi és erkölcsi erőink kötelező parancsait a transzylvániai magyar költészet fedezte fel számunkra és tette nemzeti életünk alapjává. Életünk szerves törvényeit, hatóerőit fedezte fel bennük s így tudott — egy időre legalább — társadalmi közszellemet alakító erővé válni. A transzylvániai magyar költészet és a magyar társadalom széles rétegei ezekben az években egy-

másra találva ölelkeztek össze, ez a teljes egymáshoz simulás azután már csak futó pillanatokra tért vissza.

HA A LÍRÁBAN az élet új hitét találta meg a transylvániai magyar, a prózában fokozatosan a valóság felé fordult és egész életének összetételét, kérdéseit, kötelességeit, rendeltetését akarta tisztázni. Az első megtalált nyugvópont, a föld után az önmagára eszméléssel jött a másik eleven, erőt adó valóságnak, a *népnek felfedezése*. A föld lelki megnyugtató, szorongást csillapító, felszabadító szer volt, a nép felfedezése izmokat mutogató büszkeségben, örömkialításokban tört ki. A népet a székelységben, a Hargita lábainál és erdeiben fedezte fel a transylvániai irodalom. A természet és az ember élete itt összekapcsolódott, szerves egészzé lett, a környezetével harmóniában élő és a maga egész testi, szellemi valóját szabadon kibontó élet lett a székelység által irányított jelentőségűvé. A székely írókon át látta meg a magyarság, hogy a transylvániai magyar élet alapja a nép, hozzá kell visszatérnie és az ő szolgálatába kell állítania a munkáját. Az irodalom teremtő forrásokat a néptől kaphat és az a hivatása, hogy feltárja a mélyben rejtőzõ kincseket. A transylvániai társadalmi élet átszervezését készítették elő ezek az írók, de többet jelent még ennél, hogy megrendült világnézetünket új lelki tartalommal tudták megtölteni. Nyirõ József meglátja, hogy a föld, az anyag törvénye uralkodik a világon, „mert az anyagban az Isten lelke vagyon” és az megvédi, szeretettel egymáshoz fûzi a nemzetek belsõ, lelki hatalmát, amelyet külsõ hatalom nem vehet el. Tamási Áron is a földbõl, a természet csodájából meríti hitét, hivatástudatát. A földhöz való hûség tanít meg a kötelességekre, azoknak a lényege pedig az, hogy „szeretni kell a hazát, mint a szülõket, de szolgálni és követni az igazságot kell, ahogy Krisztus cselekedte.” A szolgálat, az igazabbá levés mai kötelessége mögött pedig távolról int az örök hivatás: a transylvániai gondolat, a népek közötti testvéries megértés munkálása.

A föld és a nép után a tájékozódás harmadik pontja a *történelem* lett. A jelen kérdesei elõl való menekülésben a legbiztosabb menedék a történelem és az erejüket, hitüket elveszített népek a történelemben találják meg legkönnyebben az összetartó megnyugtatót, de a transylvániai magyarság számára a történelem a jövõ felé lendítõ erõvé tudott válni. A történelem a transylvániai föld sajátos törvényeire tanít elõször Kós Károly által, Mak-kai Sándor pedig a történelembõl felénk kiáltó erkölcsi parancsokra figyelmeztetett. A történelem a büntetés alázatos elviselésére és a jövõért való áldozatkész, teljes erõmegfeszítésû munkára tanít. A tanítás közben szinte el is tűnik már maga a történelem és maga az erkölcsi parancs lesz az egész élet irányítója. A történelmi és a természeti kiindulási pontból így egyformán a lelki, szellemi magyarság kialakulásának parancsához és az erkölcsi erõkben való hithez jutottunk. A transylvániai magyarság hivatása így természetesen a lelki magyarságnak a hitébõl táplálkozik és nem lehet más, mint „hogy kicsiny lehetőségek között, nagy erõfeszítéssel

egyetemesen emberi szellemmé legyen. Maguknak a kisebbségeknek a világhivatását is felfedezi Makkai Sándor, a transylvániai magyar hivatást pedig részletesen így fejt ki: „a transylvániai magyarságnak... transylvániai magyar szellemi életet kell élnie, mely önállóan épül föl a magyar örökségen, de ugyanakkor öntudatosan keresi és munkálja az egyetemesen emberi értékek szolgálatát. Népszerűen szólva ez azt jelenti, hogy a transylvániai magyar embernek a legműveltebb magyar embernek kell lennie és egyúttal a legemberibb műveltségűnek is kell lennie.”

A HIVATÁSKERESÉSNEK így Makkai jut el legtisztább és minden időknek szóló eredményéhez, de ezzel egyúttal lezárja a hivatáskeresés folyamatát és önmagunk kritikai vizsgálatával indít meg új folyamatot. A transylvániai hivatás örök parancsa időtálló, messzire mutató figyelmeztetésnek megmarad változatlanul a transylvániai élet háttérében, de szinte megközelíthetetlen távolsága miatt nem válhatik nemzetet lendítő, mozgató erővé. Maga a *Magunk revíziója* már világosan mutatja, hogy Makkai nem a hivatástudat kialakítását tartotta a legfontosabbnak a transylvániai magyarság megmaradásához, hanem a történelem felé fordulásból merített kritikai gondolatot fogalmazta meg egész szélességében és egyúttal az építés gondolatának rakta le az alapjait. Az ideális világszemlélettől közben már egészen elfordult a transylvániai magyarság, a történelmi szemlélet a nemzeti bűneinket feltáró regények nyomán már megindította nemzeti és társadalmi kérdéseink kritikai vizsgálatát, de a jelen kérdéseikhez és a jövő építéséhez még bátoratlanul, határozatlanul nyúltak íróink. A múltba nézve könnyebb volt a vezető társadalomra bűneit ráolvasni (Tabéri), de már a mai társadalom kritikáját csak nagyritkán kísérelte meg transylvániai regényíró (Tamási, Kacsó). Makkai rámutatott társadalmi életünk gyökérhibáira, de tovább ment ennél: előítéleteink feltárásában az egységes lelki nemzet gondolatából indult ki s rámutatott arra, hogy az életet csak a szerves együttműködés tarthatja meg. „A transylvániai magyarság kisebbségi élete a társadalmi megszervezkedésen fordul életre vagy halálra” — írta és ez a megszervezkedés „csakis az erkölcsi érték mérővesszeje szerint alakulhat meg.”

Magunkrautaltságunk felfedezése és bevállása után válhatott csak a társadalmi megszervezkedés parancsa, az egységes szerves nemzeti élet kifejlesztése kötelező és megmentő erejűvé. Ha tehát így egész népünknek szóló, a nemzet minden rétegét átjáró hivatástudatot a transylvániai magyar próza sem tudott kialakítani, viszont az erkölcsi különbbé válást tette életünk alapjává, ezzel kifejlesztette a kritikai szemléletet és megindította a kötelességek útján. Az 1930-as évek fordulóján mind nyilvánvalóbbá válik, hogy a transylvániai magyar életet nem az eszmei elgondolások lendítik előre, a lelki kincsek önmagukban nem emelhetnek fel a valóság fölé és vihetnek annak megdöntéséig, az életnek szüksége van a valósággal való szembenézésre és ezért a kötelességeknek, a sors mai parancsainak kibontása és feltárása a feladat. Az élet nem áll

meg egy gondolat mellett, néha észrevétlenül és váratlanul előre halad és a mag elvetője nem tudja követni a kiszökellő szár növését.

A transylvániai magyar irodalom hiányainak, mulasztásainak és egyben hivatástudata csökkenésének az okát is itt kell keresnünk. Az első négy öt év lírája, mint ahogy azt az előzőkben láttuk, a közszellem mélyben rejtőző hullámzását fejezte ki, erőket ásott ki és hozott a felszínre, az élet a transylvániai sors törvényét érezte meg és így társadalomalakító is lehetett. A tájékozódni akaró próza is tovább vitt a sors parancsainak, az életből fakadó kötelességek föltárásában, megismerésében, de az egész életre kötelező érvényűvé nem tudta tenni. A néphez, a természetes élethez való visszatérés összetalálkozik az európai szellemnek a gépi, városi kultúrától való elfordulásával, de a visszatérés bátorsága és következetessége hiányzott és így még nem tudott megszűletni az az irodalompolitika, amely irodalmi életünk alapjává és mindent átjáró erejévé tegye ezt a gondolatot.

A mai transylvániai élet a társadalmi védő és elvlasztó falak lerombolásával elsöpörte a régi „úri” társadalmat és egységes népi közösséget alakít ki. Irodalmat akar ez a népi közösség, irodalmat, amelyet az ő élete éltet. Az irodalomnak vállalnia kell ezt a közösséget minden rétegében, meg kell találnia az utat legelrejtettebb pontjaihoz, különben hűtlen lesz a transylvániai élethez. Magának az irodalomnak, mint egységnek, hivatása, hogy az egész nemzeti testet átjárja és összeforassza.

Az író az 1920-as években előljárva kutatta az élet útját, a szellem előre törtetett, az élet pedig meghallgatta a figyelmeztetést és követni tudta. A kritikai szemléletet és utána az építés szándékát, a munka felé irányító lökést az élet átvette és ki is szélesítette. Csakhogy az 1931-ben megjelent „Magunk revíziója” volt a transylván irodalom utolsó nagy társadalom- és közszellem-alakító alkotása, amelynek gondolatait az egész fiatal nemzedék magával vitte, építő munkájának alapjává tette és életét e könyv szellemében igyekszik formálni. Az életet tehát így az irodalomtól kapott lökés vitte előre. S mégis, mintha az irodalom útmutatásait éppen az irodalom nem hallgatta volna meg. Manapság az élet minduntalan nekünk vágódó problémáit és a velük szervesen összefüggő nemzeti kötelességeket már nem kutatja a transylvániai irodalom olyan élénkséggel, társadalomformáló hatásából is sokat veszített.

Pedig az író felelősséggel tartozik az életnek. Előle kitérni, félreállva meghúzódni nem lehet: aki a küzdelem elől menekülni akar, azt könnyörtelenül eltíporja az idő. A felelősség minden tettben benne szunnyad: az író a tollával harcol, küzd, vergődik vagy diadalmaskodik az emberibb életért, feszülő erők kirobbanásáért, nemzete, faja, minden testvére boldogságáért. A felelősség viszi, kergeti, űzi. Az író a kor erőit bontja ki és szabadítja fel. S ezt kell tennie a transylván írónak is.

Micsoda kötelességekre szólít a transylvániai élet? Társadalmunk és erőink vizsgálatának kényszerűsége sürget. Az író itt is megindította a munkát s azután átadta a tudós kutatónak. A tudós

és író munkája azonban ma már nem választható el. A transylvániai írónak is le kell szállania a társadalom mélyére, mint ahogy azt magyarországi író társai is megtették. A nemzet életével való összeforrás nem szegényítette, hanem gazdagította egy Illyés Gyula vagy Kodolányi János művészetét. A nemzet életének vizsgálata ma már Transylvániában fiatal emberek nagyszámu csoportját izgatja és hajtja munkára. De tudnunk kell, hogy a társadalomvizsgálat csak eszköz a munka, az építés útjának megtalálásához. A transylvániai élet ma ezt keresi s a nemzetével együtt élő író ma nem kerülheti ki ezt a problémát. Ezért figyeljük kíváncsian, hogy a fiatal írónemzedék feszíti e már a régi kereteket és új társadalmi tudattal, kötelességérzéssel néz-e szét az életben. Hol vannak a fiatal írók, akik meghallják a nemzet hívását és a kor egyre sürgetőbb parancsait?

VITA ZSIGMOND.